

Hvis man skal drage en konklusion ud fra antologiens forskellige tilgange og fokuseringer, står det klart, at ikke alle former for selvreferentialitet pr. definition er lig med metafiktion og at f.eks. genrespecifikke træk må medreflekteres i udarbejdelsen af definitioner. Med Claus Falkenstrøms formulering: »Tager vi de enkelte selvrefleksive formers formelle og kritikhistoriske horisont i betragtning kan man uden at tømme meta-begreberne fuldstændigt forhåbentlig skabe et andet og forhåbentlig bedre udgangspunkt i bestræbelsen på at formidle den 'selvoptagne' teksts litterære egenart.« Hvad antologien reelt beskæftiger sig med, analyserer og diskuterer er selvrefleksive former i deres mangfoldighed – herunder metafiktion. Og, som det fremgår af flere bidrag, det er i arbejdet med kunstens og litteraturens selvrefleksive former, vi kan afprøve og udforske betydningens grænser, og på en gang være bevidste om fortæller- og læserroller og samtidig lade os forføre af fortællende fiktioner og poetisk retorik.

Jørgen Holmgaard

Læk

Dan Ringgaard: *Den poetiske lækage. Sophus Claussens lyrik, rejsebøger og essayistik*, Kbh. 2000 (Museum Tusulanums forlag). Disputats.

Titlen på denne bog, som er en Århus-disputats, må siges at forbløffe. Intet associerer vel mindre poetisk end en lækage: et oprindeligt plattysk ord for en teknisk fejl af en altid ubehagelig art.

Hvad enten det er noget skidt, der siver ind, eller noget værdifuldt, der fosser ud, så er en lækage en skade, en katastrofe. Indledningen gør et behjertet forsøg på at trække metaforen i land: Claussens digte er 'beholdere', der ønsker at være 'tætte' – forstået som sprogligt autonome. Men det referentielle sprog 'siver' alligevel ind. Det ideelle og det ideale digt, der skal være autonomt og lukket, »hvis realiteten skal gennemskinnes af idealitet«(p. 7), er således en umulighed. Men det gør ikke noget: »En lækage er en brist; men bristen er i dette tilfælde en dyd. Et godt digt brister« (ibid.). Hvis imidlertid det digteriske sprogs forbindelse med sproget generelt og med det referentielle anses for en dyd, hvorfor så omskrive dette forhold med en metafor, der gør det til en teknisk fejl?

Her er noget, der halter. Med mindre da, at denne bogs titel demonstrativt går ud på at gennemhulle en illusionær forestilling om autonomi i digtets eller digterens opfattelse af forholdet. Herom hedder det dog mindre præcist blot, at Claussens digte er »rundet af en autonom æstetik« (ibid.). Men bogens gestus i forhold til sit emne er generelt ikke *afsløringen*. Og da slet ikke en afsløring af de konkrete kompleksiteter i forestillingen om en tekstens autonomi. Kort og godt, det er meget krøllet. Så krøllet som en metafor, der skal udlægges, fordi den ikke i sig selv rammer med billedets anskuelighed, hvilket ellers skulle være metaforens funktion. Og så er det en metafor, som selv ikke den omstændelige udlægning redder eller udreder. Vi står over for en sproglig lækage på titelniveau. Det er ingen dyd.

Dan Ringgaard udgav i 1994 sin specialeafhandling under titlen *Striden og skønheden. Analyser af Sophus Claussens lyrik*. Dens dagsorden var at gøre op med den Aage Henriksen-initierede tradition i Claussen-forskningen – »et metodisk smalspor«¹ kaldes den – der »læser forfatterskabet biografisk, diakront, semantisk, psykologisk/dybd psykologisk og med en påfaldende vægt på prosabøgerne« (ibid.). Heroverfor blev varslet en »i udgangspunktet *synkron* og *kritisk* nærlæsning af Sophus Claussens *lyrik*« (ibid.) med vægt på analyser af de enkelte digte. Man kunne herudfra roligt kalde tilgangen nykritisk farvet. Doktorafhandlingen, der naturligt vedkender sig sin forhistorie, sigter mere ambitiøst efter at dække tilnærmelsesvis hele forfatterskabet og efter mere fordybelse. Den synkrone bestræbelse er dog den samme og nu måske skærpet, idet »jeg ikke opfatter forfatterskabet diakront som en udvikling mod større indsigt eller et sammenbrud for denne indsigt, men derimod fundamentalt synkront. De tre faser i lyrikken møder den samme apori, men hver gang i en ny form og dermed og med en anden, men næppe dybere indsigt« (p.12).

Med denne erklæring om at ville læse fundamentalt synkront kan det da undre, at afhandlingen alligevel har en tilgang, der på flere leder er diakron. Det gælder den overordnede læse- og fremstillingsrækkefølge, der kronologisk starter med »1800-talslyrikken«, går til »århundredskiftets lyrik« og ender med »senværket«. Over for et for-

fatterskab, der som digterens liv forløber i tid, er det nok nærliggende. Men det er ikke nødvendigt. Også et tekstkorpus afgrænset på denne vis (et forfatterskab) kan principielt udmærket læses som en synkron helhed. Det gøres, desværre måske, sjældent. Men vil man, sådan som Ringgaard åbenlyst ønsker, distancere sig fra såvel en biografisk som en udviklingsorienteret beskrivelse, og erklærer man sig for det synkrone, er det dog paradoksalt langt hen at gøre det modsatte. Det diakrone i tilgangen spiller nemlig en betydelig rolle i den grundopfattelse af forfatterskabets forløb, afhandlingen mere eller mindre klart argumenterer for: at Claussen bevæger sig fra den tidlige digtnings præg af mange romantiske rester til en mere og mere ren modernisme i 'senværket'. Hvis ikke det er en udvikling, så er det i hvert fald et forløb. Noget diakront. Eller som forfatteren selv åbent indrømmer i et efterfølgende debatindlæg om bogens Claussenbillede: »jo, der sker en udvikling i forfatterskabet« ...»Claussen bevæger sig fra romantik til modernisme«.²

Beskrivelsen af dette forløb forankres til en begrebsdannelse, der tager udgangspunkt i Claussen-ordene »Jord og Sjæl«, som Ringgaard opfatter som størrelser, »der repræsenterer noget uden for teksten« (p.16). Som modsætning sætter han *ordet*: »Ord betyder i denne logik litteraturens repræsentation af sig selv (...) tekstens talen om sig selv (metatekstualitet) eller andre tekster (intertekstualitet)«. Hertil følger han endelig endnu et aspekt: »Men ordet er også litteraturens ikke-repræ-

1. Dan Ringgaard: *Striden og skønheden. Analyser af Sophus Claussens lyrik*, Århus 1994, p.7.

2. *Kritik* 153 (2001), p. 68.

sentation; det er der, hvor litteraturen bliver virkelighed« (ibid.). Eller i en gnomisk formulering af forløbet i forfatterskabet: »Ordene bliver mere og mere til ting undervejs« (p. 9).

Formuleringen er karakteristisk for en meget jordnær personlig sprogstil, der med mellemrum slår ind og pudsig bryder med bogens dominerende lingo, hvori ikke kun prosopopeia, oxymoron og andre retoriske begreber hersker, men hvor også græcismer som f.eks. *kairos* jævnligt dukker op. Den lærde stil giver stedvis præcision. Men den frister ofte over evne til sprogligt selvsving, hvor i stedet manglen på præcision bliver slående: »Den fasiske kobling mellem allegori og fragment i citaterne bliver i senværket simultan« (p. 217). Sætningen er konklusionen på et lille afsnit om allegori og symbol (pp. 214-217). Disse sider eksemplificerer fint blandingen af en høj retorisk stil i kontrast til nogle meget hjemmegjorte begreber og formuleringer. Men ligeledes en tankegang, der – sikkert ikke uden sammenhæng hermed – også i teoretisk henseende er mere hjemmegjort, end godt er.

Afhandlingens tidligt introducerede 'ord-jord'-model, jfr. ovenfor, står ikke som en hurtig, rimet forenkling af en kompleks sprogteoretisk problematik. Den udtrykker simpelt hen afhandlingens hele tænkning om disse forhold. Heller ikke senere i afhandlingen ser man tegn på en mere forfinet forståelse af spillet mellem det indresproglige og det, der ligger uden for sproget. Formuleringerne fortsætter med at variere den samme simple dikotymi, således i dette ræsonnement om allegorien: »Allegorien er altså sprogligt orienteret og ikke tingsligt. Og er ordet ikke

motiveret i tingen, er det vilkårligt« (p. 216). Det er Saussures begreb om tegnets arbitraritet, der spøger. Men argumentet er overfladisk, og de teoretiske problemer, der ligger begravet alene i ordene 'motiveret' og 'vilkårlig', end ikke antydes. Ord og jord, sprog og ting, ordet der bliver til ting og så ikke mindst nøglebegrebet i samme dur: 'ordvendthed'. Det er tankegangens teoretiske byggeklodser. De er for simple. Afhandlingen starter med at referere sig til Roman Jakobsons begreb om sprogets poetiske funktion i den digteriske tekst: »I den poetiske funktion viser tegnet sig i sig selv og dermed som noget andet end det, det taler om. Det repræsenterer ikke lydefrit, men gør en forskel« (p.16). Men sprogets andre funktioner, som Jakobson også sætter navn på, såvel som samspillet mellem de forskellige funktioner – selv i den digteriske tekst – bliver der ikke talt om. Jakobson-referencen suppleres med en henvisning til Austins talehandlingsteori m.h.p. digtets performative aspekter. Eller som det hjemmegjort hedder: digtet er ikke kun 'sigen', men også 'gøren'. Men igen lukkes en problemstilling af med et guirlandeargument af egen fabrikation: »Da sproget altid både er en ting i verden og et tegn for verden er disse skel kunstige. Enhver gøre er også en sigen, og enhver sigen udgøres af både jord, sjæl og ord« (ibid.).

Det er ikke rimeligt at rejse sådanne indvendinger ud fra et abstrakt ønske om teoretisk sofistifikation. Men det er rimeligt at rejse dem, fordi afhandlingens teoretiske konstruktion med udgangspunkt i termerne jord og ord, 'ordvendthed' m.v. løber igennem den fra bunden hele vejen op til titlens mærkelige lækagemetafor. Og sagen skærpes

af, at selv ikke lækagemetaforens egen pointe tages alvorligt: hvis det er rigtigt, som det hævdes, at ethvert digt 'lækker', og at 'det referentielle sprog' altid siver ind, hvorfor analyserer afhandlingen så ikke beskaffenheden af det stof, der siver ind? »Jeg er en Kongesøn, som blev født til megen Lykke« skriver Claussen («Mennesket», i *Djævlerier*) ironisk og selvbevidst. Alene en enkel kommutation på en sådan linie ville åbne et spor, der fører til måske ikke alle, men dog væsentlige bestanddele i det indsvivende stof. 'Jeg er en rigmandssøn, som blev født til megen lykke', kunne der også have stået. Men det står der ikke, og forskellen er ikke uvigtig. 1890'erdigtenes mange tog, lokomotiver, kul, røg og jern bliver kun læst tyndt – som tegn på 'modernitet'. Men der ligger jo mange flere bestanddele i linier som: »I Morgenmulmet, naar Lokomotivets/ Luger er røde,/ er dine Læber ved Afskedskysses/ to Jærn som gløde« («Røg», i *Pileføjter*). Det er for sin tid stærke billeder i en original rytme. Men det bærer sandelig også et tematisk stof, som er forbundet med meget synlige og sammenhængende mønstre i forfatterskabet, og som har med andet at gøre end en høj eller lav grad af 'ordvendthed'. »Jeg er *Imperia*, Jordmassens Dronning« kommer det fra et andet hjørne i forfatterskabet, »Pragt er min Higen. Jeg kender ej Mildhed« («*Imperia*» i *Danske Vers*). Eller i *Antonius i Paris*: »Jeg tænke mig Siena/som en Bjærgnymfe/ som en Kildenyumfe mellem de kølige Bjerge«. Overalt siver stof ind, ikke kun fra en modernitetspræget samtid, men fra et historisk såvel som kropsligt rum, der er fuldt af en form for referentialitet, om end det ikke er af den helt direkte art. I det hele

taget er Claussens force sammenlignet med de mere blegsottige poeter i samtiden den digteriske fylde i hans sprog. For ikke at sige fyldighed. Ikke engang hans mest 'ordvendte' nonsensord – »Himperigimpe« etc. – er spor tomme; de er allerede lydligt sprunget læk og lader alskens sager sive ind. Indsvivningen burde i logisk forlængelse af bogens og titlens teoretiske erklæring være analyseret og med fordel grundigt, ikke kun benævnt i abstrakt almindelighed.

Lækagerne i bogen selv er altså synlige. De vedrører både den teoretiske tanks uklarhed og den manglende bagning af det sprogteoretiske brod, afhandlingen selv starter med at slå op helt fremme i titlen. Man kan endvidere notere sig, at bogens form for »nykritik« helt har forladt den gamle danske nykritiks (1960'ernes, Brostrøms f.eks.) sammenkobling af de sproglige iagttagelser med et eksistentielt fortolkningslag. Dette lag er helt fraværende her. Da heller ikke værket synes drevet af en intellektuel fascination af, hvad det digteriske sprogs innovationer mere konkret får frem af historisk nye betydningsmønstre, har afhandlingen et sted i sig en tom plads. Her figurerer de flygtige størrelser som prosodien, 'den sansende ironi', 'stemmen' (Horace Engdahl). Jo sværere de betydningsmæssigt er at indkredse, jo flere ord bruges der på at gøre det. Og det bliver til mange.

Men bogen har alligevel kvaliteter. Størstedelen af dens kronologisk organiserede indhold er en beskrivende, dechifrerende – undertiden parafraserende – læsning af Claussens digte. I det stykke er Ringgaard en sensitiv læser med et sjældent godt øre for lydlige og rytmiske nuancer. Han har

også flair for detaljens flertydigheder og ironier, som man ofte må glæde sig over at se registreret. Lad så være, at det indimellem sker under dekonstruktiv påberåbelse af Schlegels 'permanente parabase' og anden tilsvarende pynt. Anvendelsen af retoriske termer er som hovedregel givtig og står i stimulerende kontrast til den meddigtende og indfølelse omskrivning, Claussen mange gange tidligere har været udsat for. Mere diskutabel er anvendelsen af termerne allegori og symbol. De har da også siden romantikkens farvning af dem været meget svære at håndtere fornuftigt.

Men det er en afhandling med for mange ord. Ikke kun af de hjemmegjorte så som 'ordvendthed', 'sammenkomststedet' og fl. lign. Man kan i det hele taget undre sig over, at en læser med sans for digteriske ord og for lyd kan finde på at opfinde og tilmed nedskrive den slags. Helt generelt er der for mange gentagelser og for få uddybninger af det, som allerede er sagt. Endelig har jeg svært ved at forstå, hvordan Ringgaard kan komme på den idé at skandere »Ekbátana« som en firefodet daktyl med optakt og mandlig udgang (p.33). Måske er netop denne skandering en signifikant detalje, der *in nuce* fortæller meget mere om den nye doktor, end man skulle tro.